

УДК 327(470:73):050(477.7)«18»

Ірина Сидун

**РОСІЙСЬКА ПОЛІТИКА США ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX ст. ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРЕСИ ХЕРСОНСЬКОЇ
ТА БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ**

У статті досліджені оцінки періодичної преси Херсонської та Бессарабської губерній зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки щодо Росії другої половини XIX ст. Визначено місце та роль регіональної преси у відображенні суспільної думки населення Північно-Західного Причорномор'я. З'ясовані особливості загальноприйнятих в Російській імперії стереотипів про Новий світ. Розглянуто механізм висвітлення американських реалій на сторінках регіональної преси.

Ключові слова: Сполучені Штати Америки, Російська імперія, регіональна періодика, суспільна думка, американо-російські відносини.

В статтє освещена реакция населения юга Российской империи на наиболее значимые события внешнеполитической жизни США и России во второй половине XIX в. Исследуются американско-российские отношения на страницах изданий Одессы, Николаева, Херсона, Кишинева, Киева, Санкт-Петербурга, Москвы. Изучены формы и направления освещения американской реальности на страницах региональной прессы. Определено место и роль региональной прессы в отображении общественного мнения населения Северного Причерноморья.

Ключевые слова: Соединенные Штаты Америки, Российская империя, региональная периодика, общественное мнение, американско-российские отношения.

In this article the author tries to analyze American-Russian relations. It studies the reflection of the United States of America in the second half of the 19th century in the periodicals of the Russian Empire. The main periods of history of the North American States, which were covered in them, are investigated. American-Russian relations described on the pages of the periodicals from Odessa, Kishinev, Saint-Petersburg and Moscow are examined.

Key words: The United States of America, the Russian Empire, regional periodical press, public opinion, American-Russian relations.

Перехід державної влади США повністю в руки олігархії в результаті розгрому рабовласників в роки громадянської війни, швидке економічне зростання в післявоєнний період — все це створило необхідні економічні та політичні передумови для посилення експансіоністського зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів. Досить широко зовнішня політика США щодо Росії була висвітлена на сторінках преси Херсонської та Бессарабської губерній. Для регіону Причорномор'я, з яким пов'язані війни Російської імперії другої половини XIX ст., проблеми міжнародних відносин постійно знаходились у центрі уваги, незважаючи і на складність отримання інформації, і на державну цензуру. Певною мірою благополуччя населення Північного Причорномор'я залежало від миру і стабільності в Південно-Східній Європі. Отож, позиція країни, що не мала антагоністичних протиріч з Росією ставала деякою мірою барометром становища імперії у світі.

Російсько-американські відносини в період Реконструкції мали дружній характер так само, як і в роки громадянської війни. Південноросійська громадськість досить бурхливо сприймала такі зв'язки з заокеанською країною. Їх настрої можна було прослідкувати на сторінках одеської преси. Кореспонденти «Одесского вестника» писали про дружбу двох могутніх націй та вважали її історичним результатом спільності інтересів двох країн, взаємної поваги та багатьох окремих справ, які торкалися схожості державних задач, загальних друзів та недругів і навіть, частково, національних темпераментів населення Америки та Російської імперії. Також вони згадували про блискучий прийом російських моряків в Америці та співчуття, яке висловлювали американці Росії під час Східної війни. Тому для одеських авторів не було нічого дивного в тому, що російське посольство у Вашингтоні мало значний політичний авторитет у владних структурах США [8, 1866, 22 январа].

У той період і з американського, і з російського боку було чимало заяв про щире та непорушну дружбу. Вершиною російсько-американського зближення були 60-ті роки XIX ст., особливо 1866 р., коли в Росії з незвичайною радістю приймали американську делегацію на чолі із Г. Фоксом [2, 38.]. Він, відвідавши в серпні 1866 р. Росію, заявляв про братську дружбу, яка мала вічно слугувати прикладом для всіх інших народів світу [5, 1866, 24 августва]. Регіональна преса також

повідомляла про цей візит. У подробицях описувалось усе, що стосувалось прийому гостей зі Сполучених Штатів: звані обіди, участь в культурній програмі, мандрівка по містах Росії. Читачам нагадували, що метою посольства було принесення імператору привітань від конгресу зі щасливим порятунком від небезпеки, яка загрожувала його величності в квітні. Кореспонденти «Одесского вестника» вважали, що саме цей візит американського посольства повинен слугувати наочним знаком дружби, який пов'язує обидва уряди, обидва народи. І були впевнені, що Росія без сумнівів прийме цю пропозицію з приязню та щирістю. Будь-якому росіянину приємно бути впевненим у тому, що вашингтонський уряд, а з ним і народ великої республіки зберігає в своїй пам'яті ту співдружність, яку висловлювали росіяни під час міжусобної війни [8, 1866, 9 августа].

Знаковою заявою з боку одеського суспільства стала стаття «Одесского вестника», в якій висловлювались почуття представників південного регіону імперії до американців та усієї країни в цілому. Емоційно насичена публікація підкреслювала, що Одесі більше, ніж будь-якому іншому місту імперії необхідно публічно висловити на адресу Г. Фокса почуття, які викликало в Одесі дружнє посольство Американських Штатів в Росію. Так як, після Петербургу та Москви, Одеса вважалася першим містом і по населенню, і по розвитку, і по безпосередньо торговельним зносинам своїм з великою американською республікою. У пресі візит посольства американського конгресу називали небувалим явищем. Такого факту, вважали одесити, ще не було в літописах історії і він був вартий тих великих націй, між якими йому судилося закріпити живий зв'язок. Те, що в обох країнах одночасно завершилися головні сторінки їх історії — ліквідація рабства, вважалось подією, яка ще більше зблизила два народи. Такі події рахувалися суспільством як приклад тих щирих відносин народів, які не уявляє стара Європа [8, 1866, 27 августа].

Однак, вже місяць потому в «Одесском вестнике» з'явилася стаття, в якій була висловлена непевність щодо вищезгаданих взаємин між США та Російською імперією. В газеті писали про появу чуток відносно охолодження відносин між обома націями. Але кореспонденти, як видно зі статті, не надавали великого значення подібним інсинуаціям і навіть не згадали б про них, якщо б не наразились на загадкову замітку, розміщену в одному із останніх номерів американ-

ської газети «New-York Herald». У ній вказувалось, що розмови про цей союз дуже перебільшені. Між обома країнами існує симпатія, але не може бути союзу. Інтереси Росії — азіатські, наші — американські. Нам не потрібно навіть самого маленького острівка в Європі і тому нам немає ніякої вигоди у цьому союзі. Нації подібного роду можуть вступати в дружбу, не вступаючи в товариство по справам [8, 1866, 4 ноября]. Проте ця публікація не мала продовження і залишилась без відповіді з російської сторони.

У березні 1867 р. в одеській пресі з'явилась новина щодо купівлі США російських володінь на Алясці за сім мільйонів доларів [8, 1867, 25 марта]. У договорі, підписаному 20 червня 1867 р. держсекретарем У. Сьюардом та надзвичайним послом російського імператора в США Е. Стеклем відповідно до статті 6, вказувалось, що враховуючи вищезгадану поступку, Сполучені Штати погоджувалися виплатити в казначействі у Вашингтоні, протягом десяти місяців після ратифікації цього договору, дипломатичному представнику або іншому агенту його Високості Імператора Всеросійського, належним чином вповноваженого, щоб прийняти, сім мільйонів двісті тисяч доларів золотом [14]. Дещо пізніше на сторінках «Одесского вестника» пояснили причини продажу російських володінь. По-перше, прибутки з Аляски до державної казни надходили незначні. По-друге, Росія, перешкоджаючи втручанню європейських держав у справи Півночі та Півдня Сполучених Штатів, зробила велику послугу Америці та підготувала союз між США та Російською імперією [8, 1867, 6 апреля]. І цим обмежувалася інформація щодо питання в регіональній пресі. Між тим, для читача вона ставила більше запитань, ніж давала відповідей.

Сучасний американський дослідник Р. Ален зазначив у своїй роботі, що як тільки перетнулись інтереси Росії та США, відношення російського суспільства до тихоокеанського сусіда змінилося. І таким першим дзвінком майбутніх перемін став продаж Аляски в 1867 р. У російській публіки він отримав надзвичайно великий резонанс, починаючи від відомих суспільних діячів і закінчуючи соціальними низами [13, 122]. Проте матеріали одеської преси не дозволяють ні підтримати точку зору американського автора, ні спростувати її.

Інша справа центральні міста Російської імперії. Відомий російський діяч К. А. Скальковський, який неодноразово побував за океа-

ном, вважав, що продаж Аляски Росією був величезною помилкою, яка сталася внаслідок великої прихильності Росії до Америки та бажанню догодити США. На його думку, серйозно вдарило по національному самолюбству російського народу [11, 446].

Після подій пов'язаних з Аляскою в одеській пресі з'явилось досить мало інформації про розвиток взаємовідносин між США та Російською імперією. Візит ескадри американського флоту до Росії в серпні 1866 р. одеська преса обійшла мовчанням і про нього написала центральна російська преса лише в серпні наступного року. Як інформував «Кронштадтский вестник», сама зустріч відрізнялася «урочистістю, досить солідною для дружньої зустрічі воєнних ескадр двох могутніх держав, пов'язаних дружніми зв'язками» [3, 1867, 4 августа]. Так само, також в 1867 р., кореспонденти столичного журналу, порівнюючи морські сили американської республіки і Російської імперії, відмічали відмінну підготовку російської ескадри, що зустрічала американців, і робили висновок, що Росія не даремно утримувала флот [4, 1867, № 10, 29]. Надалі подібні експедиції американського воєнного флоту, які мали явно розвідницький характер, направлялись до Росії кожні чотири роки: в червні 1871 р., в липні 1875 р., в липні 1879 р. Як правило, імператор Олександр II завжди здійснював візит на американські кораблі [12, 629].

У відповідь на візит американського флоту, в 1871–1872 рр. великий князь Олексій Олександрович здійснив експедицію російського воєнно-морського флоту в Північну Америку. Знову ж таки візит не знайшов відгуку на сторінках південноросійської преси. В «Одеском вестнике» лише відмітили, що Олексій Олександрович відвідав Америку [8, 1871, 4 декабря]. В «Новороссийских ведомостях» дещо ширше написали про прийом князя в Америці, повідомивши, що на честь великого князя Олексія Олександровича звучали чисельні овації та відбувся огляд військ. Великий князь у відповідь на промову генерала Дікса сказав, що дружні відносини між Росією та Америкою настільки тверді та міцні, що порушити їх не зможе ніщо [7, 1871, 17 ноября].

Натомість в «Бессарабских областных ведомостях» надрукували статтю з цього приводу, для якої частково взяли інформацію з «Санкт-Петербургских ведомостей». Там повідомлялось про настрої преси, з якої видно, що російське суспільство сподівалося на поглиблення

російсько-американських відносин, бо такий теплий і дружній прийом, здійснений на честь великого князя американською нацією, мав викликати у всієї Росії глибокі почуття. Автор статті був впевнений, що від такої злагоди виграє добробут, спокій світу та прогрес людства [1, 1872, 5 январа]. Поява такої столичної публікації загалом характерна бессарабській пресі, бо знімала з провінційних журналістів відповідальність за будь-які узагальнення, тим більш коли мова йшла про представників правлячої династії Романових.

В 1877 р. відбувся другий неофіційний візит російських ескадр в американські порти. На цей раз одеська преса більш широко висвітлювала російсько-американські політичні та військові контакти. Капітаном флагманського корабля був вдруге великий князь Олексій Олександрович. Одеська преса писала, що знаходження російських військово-морських сил в Америці викликало багато дискусій. У складі російської ескадри знаходилися флагманський корабель «Світлана», корвет «Богатир». Американські морські офіцери в Норфольці влаштували в масонському храмі свято на честь офіцерів російського флоту. Ввечері великі князі та адмірал Бутаков відвідали оперу. Одночасно в Гемптоні знаходилися кораблі «Аскольд» і «Крейсер» [8, 1877, 11 фебруаля]. Кореспонденти «Одесского вестника», будучи в курсі всіх подій, які відбувалися під час візиту росіян в Сполучені Штати, емоційно писали про ставлення американців до російських моряків: «в середині березня з Норфолькса вийшли “Світлана”, “Богатир”, “Аскольд”. Російські моряки так обжились тут, що не без суму залишали місто. Жителі Норфолькса та Портсмута, як здається, полюбили своїх російських гостей і дуже задушевно прощались з ними» [8, 1877, 15 апреля].

Не такими вже й безкорисливими та світлими, як висвітлювала південноросійська преса, були й наміри Сполучених Штатів. Експансія американських монополій торкнулася і території російського Далекого Сходу та Сибіру. Вторгнення американців в Чукотський та Охотсько-Камчатський край прийняло форму незаконних промислів в російських територіальних водах та на узбережжі. Головною причиною бездіяльності Російської імперії була зацікавленість у підтриманні добрих відносин зі США, особливо в період російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Це й змушувало петербурзьких міністрів закривати очі на вторгнення американських підприємців у далекосхідні

володіння Росії [6, 312]. Але для сучасників тих подій, видавців та кореспондентів одеської преси, через брак інформації з'ясування дійсних причин взаємних військово-морських візитів виявилось неможливим. Російські спостерігачі сприймали зовнішню сторону подій, і тому одесити з усього робили одностайний висновок, що всі візити носили щирий, безкорисливий характер та мали за мету закріпити і без того дружні зв'язки між двома державами.

Часто на сторінках одеської преси обговорювали питання дружби Росії та Америки. І майже ніколи кореспонденти Півдня Російської імперії не сумнівалися в симпатіях американців до росіян. З цього приводу «Одесский вестник» писав, що внаслідок старої та витриманої роками дружби Америки з Росією багато хто уявляв ви навіть виставляв їх союзниками у випадку розширення Східної війни. Проте росіяни заперечували можливість подібного розгортання подій і писали, що сумнівів відносно дружби Америки з Росією дійсно не існує, бо усім відомо на чийй стороні симпатії великого американського народу, але звідси ще далеко до укладення політичного союзу [8, 1877, 26 апреля].

Дещо пізніше таку ж думку висловив один з кореспондентів одеської газети «Правда», який ймовірно побував у Сполучених Штатах. Він впевнено заявив, що американці без усіляких сумнівів вважали росіян своїми друзями. Щоб впевнитися в цьому, необхідно лише пройти по Бродвею в Нью-Йорку. Там можна зустріти вивіски та рекламу, які закликали покупців янкі іменем дружнього їм народу «русский». Кондитери заявляли, що у них найкраще печиво — «русское», сапожники, що у них взуття з російської шкіри, банщики, що їх російські бані лікують від недугів. І не тільки цим обмежувалось їх русофільство. Коли американець знав, що з ним розмовляє росіянин, то з посмішкою звертався до нього з російським «господин» замість sir, а невдоволення висловлював «черт возьми» [10, 1880, 15 февраля].

Той факт, що американці виявляли симпатію до росіян, К. Скальковський у своїй роботі пояснював так: «американське суспільство стояло за Росію зовсім не від прихильності до нас, так як недоліки російського державного устрою там добре відомі, а через ненависть до Англії. В Російській імперії вони бачили ворога та суперника Англії, а Англія їх тільки і цікавила, і до неї, не дивлячись на спорідненість,

вони відчували до останнього часу ненависть, заздрість та час від часу острах» [11, 445]. «Одесский листок» опублікував статтю, де говорилося, що в своєму посланні конгресу новий президент Ч. Артур говорив про зростаюче благополуччя країни та дружні зносини з іноземними країнами. Для Північної Америки було важливо також укріпити зв'язки з Росією, а американські піддані, які відвідували Росію, писали газетяри, потребували захисту [9, 1881, 29 листопада]. Південноросійська преса всіляко намагалась вказати на розвиток дружніх зносин з заокеанською країною. Однак, на рубежі 70–80-х рр. XIX ст. активне дипломатичне співробітництво Росії та Сполучених Штатів Америки підходило до кінця і розпочинався другий етап. Причиною були внутрішні зміни в Росії, де політику лібералізації змінював жорсткий курс реакції. Прихід до влади найбільш консервативних діячів позначився й на відносинах з американською республікою.

Характеризуючи висвітлення в публіцистиці та пресі Російської імперії, зокрема в регіональній, зовнішньої політики США, слід відмітити, що автори статей ідеалізують політику заокеанської республіки, оцінюючи її як «мирну» та «ідеалістичну». Таким чином, матеріали по зовнішній політиці останньої третини XIX ст., опубліковані в російській пресі, потребують критичного підходу. І все ж цінність їх як джерела для висловлювання суспільної думки російського народу не викликає сумніву.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бессарабские областные ведомости. — Кишинев, 1872.
2. История внешней политики России конца XIX — начала XX вв. / [отв. ред. А. В. Игнатьев]. — М. : МЭО, 1999. — 671 с.
3. Кронштадский вестник. — Кронштадт, 1867.
4. Морской сборник. — СПб., 1867.
5. Московские ведомости. — М., 1866.
6. *Нитобург Э. Л.* Похищение жемчужины. Полтора века экспансионистской политики США на Кубе / Нитобург Э. Л. — М. : Наука, 1968. — 232 с.
7. Новороссийские ведомости. — Одесса, 1871.
8. Одесский вестник. — Одесса, 1866–1877.
9. Одесский листок. — Одесса, 1881.
10. Правда. — Одесса, 1880.
11. *Скальковский К. А.* Русская торговля в Тихом океане. Экономическое исследование русской торговли мореходства в Приморской области

- Восточной Сибири, Корею, Китае, Японии, Калифорнии / Скальковский К. А. — СПб. : Тип. А. С. Суворина, 1883. — 515 с.
12. Энциклопедия российско-американских отношений XVIII–XX вв. / [авт.-сост. Э. А. Иванян]. — М. : МЭО, 2001. — 696 с.
 13. *Allen R. V. Russia Looks at America: The view to 1917* / Allen R. V. — Washington : Libr. of Congress, 1988. — 322 p.
 14. Treaty of Peace Between the United States and Spain December 10, 1898 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.america-xix.org.ru/library/treaty-1898/html>.